

toka Dunava, koji se našao kao moćna osa između zemalja narodne demokratije i Titove Jugoslavije. U ovom periodu se, inače, dešavaju značajne promene u odnosima Jugoslavije i Sovjetskog Saveza u doktrini odbrane i bezbednosti. Dunav je kao mogući pravac agresije sa Istoka bio od izuzetne važnosti za Jugoslaviju i njenu odbranu. Ono što ovu studiju odvaja od drugih jeste višestrukost tokova kojom se „pokriva“ istorija navedenog razdoblja. Hronološki, autor vodi čitaoca kroz burna iskušenja četrdesetih i početka pedesetih godina u kojima su se razvile protivrečnosti jugoslovensko-sovjetskih odnosa.

Autor napušta linearan i pozitivistički pristup istoriji jugoslovensko-sovjetskog sukoba, već ga sagledava iz perspektive reke koja je povezivala i razdvajala ideološke protivnike tog doba. Pri tome je najveća zanatska novost uvođenje do sada nekorišćene građe koja se čuva u Arhivu Jugoslavije. Smatramo da je to najveći doprinos ove studije, inače valjano ilustrovane fotografiskim i drugim priložima, što je čini još prijemljivom za širu publiku.

Bojan Dimitrijević

Немања Девић, СМЕДЕРЕВСКИ КРАЈ У ДРУГОМ СВЕТСКОМ РАТУ. ЉУДИ И ДОГАЂАЈИ, Београд, Институт за савремену историју, 2015, 508.

Mladi istoričar Nemanja Dević postao je poznat naučnoj i široj publici posle objavljivanja nekoliko stručnih radova vezanih u prvom redu za probleme iz vremena Drugog svetskog rata na prostoru Smedereva, Smederevske Palanke i Velike Plane. Tokom dosadašnjeg rada objavio je tri knjige: *Demokratska stran-*

ka, Velika Plana (1919–2000) (2008), *Istina pod ključem. Donja Jasenica u Drugom svetskom ratu* (2008; 2009²) i *Žrtve u Zaječarskom okrugu posle 12. septembra 1944.* (2012) (u koautorstvu sa dr Srđanom Cvetkovićem). Najnovija, četvrta knjiga – *Smederevski kraj u Drugom svetskom ratu. Ljudi i događaji*, predstavlja dopunjenu verziju autorovog master rada „Smederevski okrug 1938–1946“, izrađenog pod mentorstvom prof. dr Mire Radojević i odbranjenog septembra 2014. na katedri za istoriju Jugoslavije na Filozofskom fakultetu u Beogradu.

Strukturu ove monografije čine *Reč na početku – o nastanku ove knjige*, potom pet hronološko-tematskih celina, *Zaključak, Izvori i literatura* i *Beleška o autoru*.

U prvom poglavlju *Okupacija, otpor i žrtve* predstavljene su prilike u Smederevskom kraju uoči početka Drugog svetskog rata, potom događaji vezani za slom jugoslovenske vojske i države u kratkotrajnom Aprilskom ratu, uspostavljanje novih vlasti pod okriljem okupatora i delovanje oružanih antifašističkih snaga u periodu od marta do jeseni 1941. Prateći odstupanje jugoslovenske vojske pred naletom nemačkih jedinica, autor pokazuje da je otpor okupatoru pružen na nekoliko tačaka u Smederevskom okrugu, a najsnažnije na južnom obodu Velikooraskog sreza, u rejonu Starog Sela, Novog Sela i Markovca. Ipak, odbrana je ubrzo popustila, te su Nemci već 11. i 13. aprila ušli u Smederevsku Palanku i Smederevo bez ispaljenog metka. Vojni poraz bio je praćen porastom kriminala. Zabeleženo je da su u nekim selima meštani razvalili magacine i opštinske koševе, odnoseći nekoliko vagona kukuruza, pšenice i ostale hrane. U pojedinim slučajevima krađe

dobara na privatnim gazdinstvima bilo je i ljudskih žrtava.

Slom otpora i svakodnevni život pod okupacijom prikazani su u poglavlju *Obračuni i zatišja*. Tokom jeseni 1941. glavninu borbe protiv Nedićeve oružane sile i Nemaca u smederevskom kraju nosili su partizani, budući da u toj oblasti gotovo da nije ni bilo saradnika Ravnogorskog pokreta. Jezgro partizanskih jedinica nalazilo se u južnim delovima Jaseničkog i Velikooraskog sreza, mada su diverzije i sporadične likvidacije pripadnika nemačke vojske i njihovih saradnika vršene i u ostalim krajevima okruga. Ipak, partizanski otpor slomljen je u jednom danu, 25. oktobra 1941, brzom akcijom nemačke vojske i Nedićevih odreda. „Pacifikacija“ terena bila je temeljna, što je podrazumevalo sprovođenje represivnih mera nad civilnim stanovništvom. Prve naznake organizovanog delovanja pripadnika Ravnogorskog pokreta u smederevskom kraju javile su se godinu dana kasnije, u jesen 1942, ali trajnog uspeha na tom planu nije bilo.

Gorski car Živan Lazović naziv je trećeg poglavlja, u kome je autor predstavio delovanje ovog kapetana JVuO i razvoj Ravnogorskog pokreta u smederevskom kraju. Tokom avgusta i septembra 1943. snage JVuO preuzele su kontrolu nad gotovo čitavim Jaseničkim i Velikooraskim srezom i nad delom Podunavskog sreza. S druge strane, manje partizanske grupe nalazile su se u udaljenim selima Podunavskog i na severu Jaseničkog sreza. Sukob između ova dva antifašistička, ali ideološki suprotstavljena pokreta rasplamsao se upravo sredinom 1943. Boreći se za prevlast na terenu obe grupe su činile zločine nad simpatizerima suprotnog pokreta, ali i nad „običnim ljudima“, pretežno seljacima, među kojima je ponekad bilo starih lica i žena.

Poglavlje *Bitka za okrug* nudi detaljan pregled događaja na prostoru Smederevskog okruga u periodu od januara do jeseni 1944. U prvom redu predstavljena je bespoštedna borba između četničkih i partizanskih odreda. Naglo opadanje snaga JVuO u ovoj oblasti krajem leta 1944. neposredno je ishodište iz poraza politike iščekivanja sloma sila Osovine koju je zastupao general Dragoljub Mihailović i slabosti ravnogorske teritorijalne organizacije. Do kraja rata Ravnogorski pokret je, prema rečima autora, ostao „sabijen u sopsstvene oaze“, a sve mere koje su oficiri JVuO pokušavali da preduzmu bile su „odocenele i uzaludne“. Prodor jedinica Crvene armije sa istoka i partizanskih odreda sa zapada tokom prve polovine oktobra 1944. uslovio je povlačenje Nemaca i njihovih saradnika prema severu, dok su se snage JVuO uputile prema Sandžaku i Bosni. Ipak, najveći broj pripadnika ovog pokreta vratio se svojim kućama.

Uspostavljanje novih vlasti u smederevskom kraju posle oslobođenja 1944. predstavljeno je u poglavlju *Građanski rat u miru*. Sveobuhvatan preobražaj društveno-političkog sistema, sproveden putem revolucionarne smene vlasti, podrazumevao je obračun sa bivšim saradnicima okupatora i ideološko-političkim protivnicima. Likvidacije „narodnih neprijatelja“ potkraj 1944. često su vršene pod okriljem noći, bez suda i svedoka. Prema istraživanju autora, u Smederevu je tokom dva meseca posle oslobođenja na ovaj način život izgubilo nešto manje od 200 lica. Nakon 1945. broj obračuna sa „odmetničkim grupama“ je znatno opao, ali su sporadične borbe vođene do jula 1950. Ukupan broj poginulih u ratu 1941–1945. na području Smederevskog okruga, uključujući pripadnike svih domaćih

oružanih formacija i civile, iznosi oko 4.100 lica.

Monografija *Smederevski kraj u Drugom svetskom ratu. Ljudi i događaji* nudi detaljan prikaz složenih događaja u periodu velikih iskušenja i stradanja, na prostoru od izuzetnog strateškog značaja za sve sukobljene strane. Reč je, dakle, o mikroistoriji i vojnoj istoriji, u čijem središtu se nalazi problem četničko-partizanskih odnosa. Takođe, autor je na više mesta predstavio svakodnevni život seljaka i varošana pod okupacijom, njihove patnje, lične sudbine i tragedije. Knjiga obiluje faktografskim podacima, ali autorov stil pisanja umnogome doprinosi lakšem „kretanju“ kroz to mnoštvo podataka.

Sadržinu knjige upotpunjuju brojne fotografije koje je autor dobio na korišćenje ljubaznošću potomaka učesnika navedenih zbivanja. Takođe, tokom višegodišnjeg rada na terenu autor je zabeležio kazivanja 186 meštana sela i gradova u smederevskom kraju. Njihova bogata svedočenja predstavljaju vredan doprinos istoriji ovog prostora u ratu i govore o visokom nivou kulture sećanja njegovih žitelja. Pokazalo se da su iskazi savremenika, među kojima je bilo i učesnika navedenih događaja, prema rečima autora, „prilično verodostojni i pouzdani“.

U predgovoru ove monografije autor je najavio sastavljanje posebne spomenknjige u kojoj će biti predstavljena imena svih žrtava rata iz Smederevskog okruga i okolnosti u kojima su izgubile život. Na taj način knjiga *Smederevski kraj u Drugom svetskom ratu. Ljudi i događaji* dobiće svoj prirodni nastavak.

Dušan Bojković

INFORMBIRO I JUGOSLOVENSKA NARODNA ARMIJA, zbornik dokumenata, priredili: Milan Terzić, Mihajlo Basara i D Mitar Tasić, Beograd, Službeni glasnik, 2015, 783.

Sukob Jugoslavije i Sovjetskog Saveza na čelu zemalja okupljenih u taboru tzv. narodne demokratije 1948–1954, svakako je jedna od najvažnijih epizoda istorije Hladnog rata u Evropi. Uz sovjetsku blokadu Berlina i Korejski rat, ulazi u najznačajnije događaje ideološke konfrontacije u prvoj deceniji posle Drugog svetskog rata. Ovaj sukob, koji je spajao različite elemente sporenja i široke vidove ispoljavanja neprijateljstva, osim direktnog vojnog sučeljavanja i rata, otvorio je novu stranicu jugoslovenske istorije posle Drugog svetskog rata. Kao takav, i sa takvim karakteristikama, bio je tema različitih viđenja i tumačenja u mnogim radovima: od jednostranih, zarobljenih retorikom i dilemama sukoba, do ozbiljnih naučnih studija i zbornika radova. U više navrata i pojedini akteri iz ovog vremena objavljivali su svoja sećanja, sa različitim doprinosom razumevanju sukoba. Ipak, i pored relativno razvijene heurističke baze saznanja o ovom sukobu, ostao je utisak da je najmanje publikovano istorijske građe, na kojoj bi se stekla realna slika o pojedinostima samog konflikta i ponašanja jugoslovenske ili informbirowske strane.

Pred nama je zbirka dokumenata jugoslovenske vojne provenijencije iz vremena sukoba, koju su sastavili vojni istoričari i naše kolege: Milan Terzić, Mihajlo Basara i D Mitar Tasić, na bazi građe sačuvane i odnedavno dostupne u Vojnom arhivu. Ovom zbirkom autorski tim se nadovezuje na (sopstvene) slične projekte: zbirke dokumenata o odnosima